

Modificări geo-strategice la Dunărea de Jos la mijlocul secolului al XIV-lea

Șerban PAPACOSTEA

Cuvinte cheie/keywords: *Romania, Valahia/Walachia, Dobrogea/ Dobroudja, Evul Mediu/ Middle Ages, Tătari/Tatars*

Resumé

Boulversements geo-strategiques au bouches du Danube au milieu du XIV-e siècle

Vers le milieu du XIV-e siècle, les rapports de forces et la situation politique au Bas Danube ont subi une modification radicale du fait du recul de la puissance de la Horde d'Or, refoulée dans ses mouvances occidentales par l'offensive des royaumes de Hongrie et de Pologne, auxquels se joignit la Principauté de Valachie, et par les conquêtes des Génois qui s'emparèrent de toutes les positions importantes du point de vue commercial et stratégique de la Crimée et du littoral nord-ouest pontique. Cette évolution a modifié de fond en comble le rapport des forces établi un siècle auparavant, à l'époque où la Horde d'Or avait imposé sa domination sur l'ensemble de l'Europe Orientale, jusqu'à la chaîne des Carpates, et qui, pour s'assurer la liberté de communication à travers les Détroits, avait dû partager avec Byzance, après la restauration accomplie par Michel Paléologue en 1261, les avantages de l'exploitation économique de la région du Bas Danube et du littoral occidental de la Mer Noire.

En conflit avec la Horde d'Or mais aussi avec Byzance, qui avait tenté de recouvrer, à leurs dépens, la prépondérance aux Détroits, les Génois ont fini par s'installer en maîtres aux Bouches du Danube où ils se sont emparés des positions clefs de Kilia et de Licostomo. En collaboration avec la Hongrie et avec la Valachie, les Génois ont inauguré une nouvelle grande route continentale qui assurait la liaison entre le bassin pontique et l'Europe Centrale. De son côté, la Pologne, avait inauguré une route commerciale parallèle, en coopération avec les mêmes Génois, entre la Mer Noire et son territoire, à travers la Moldavie, principauté qui avait accepté en 1387 la suzeraineté de son puissant voisin septentrional. Puissances continentales d'un côté – Hongrie, Pologne, Valachie et Moldavie – et puissance maritime d'un autre côté – les Génois du bassin pontique -, telles furent les forces qui se partagèrent les grands bénéfices du commerce pontique depuis le milieu du XIV-e siècle jusque vers le milieu du XV-e siècle, lorsque l'installation durable des Turcs Ottomans dans

la région a modifié à son tour les données de la situation géo-stratégique dans le bassin pontique.

Între variatele funcții ale țărmurilor bazinului pontic și prelungirii lor în interiorul continentului, segmentului maritim al Dunării i-a fost rezervat un rost specific cu multiple valențe: zonă de colectare a produselor economiei agrare a ariilor învecinate, loc de întâlnire între drumurile continentale din direcția Europei Centrale și cele maritime din bazinul pontic și popas pentru migratorii care circulau între stepa nord-pontică și Bosfor; complex de funcții care a asigurat marea prosperitate a segmentului final al cursului Dunării, dar care a îndreptat asupra acestuia și tendințele de dominație ale puterilor regiunii. Spațiu de convergență a unor însemnate fluxuri comerciale, Dunărea maritimă a devenit inevitabil și teren de înfruntare a puterilor în raza de acțiune a cărora se aflau. Atras de logica alianțelor sale în conflictele desfășurate pe segmentul final al Dunării, cneazul rus Sviatoslav a caracterizat cât se poate de concret la sfârșitul secolului al IX-lea, când își manifesta hotărârea de a se instala definitiv aici, funcția regiunii de loc de încrucișare a unor însemnate curente comerciale: «*Acolo se adună toate bogățiile : din Grecia aur, pavoloci, vin și diferite fructe ; din Boemia și Ungaria argint și cai ; din Rusia, blănuri și ceară și miere și sclavi*».¹ Comerț internațional și hegemonisme internaționale convergente în spațiul pontic au făurit specificul destinului istoric al Dunării maritime de-a lungul secolelor.

O mutație decisivă a situației la Dunărea maritimă a intervenit la mijlocul secolului al XIV-lea când s-a produs o nouă substituție de hegemonie în bazinul Mării Negre. Timp de un secol, din vremea mării invazii tătare în Europa Răsăriteană și Centrală în 1241-1242 și a restaurației bizantine la Strâmtoarea în 1261, regimul segmentului maritim al Dunării a fost determinat de convergența de interese dintre *imperiul stepei* în variantă mongolă și Imperiul Bizantin care și-a recuperat funcția de paznic al legăturii dintre Mediterana și Marea Neagră.

Stăpân pe țărmul nord-vestic al Mării Negre, din zona Mării de Azov și a strâmtoării Kerci până în regiunea Varna, Imperiul Hoardei de Aur a lăsat în exploatare Bizanțului restaurat, formal însă Patriarhiei Bizantine, cursul Dunării maritime cu centrele principale de la Chilia, Licostomo și Vicina. Concesie însemnată sub raport economic, obținută foarte probabil în schimbul libertății comunicațiilor prin Bosfor și Dardanele, mai precis a legăturii cu Egiptul sultanilor mameluci, aliați firești ai Hoardei de Aur în lupta sa

¹ Cronica lui Nestor, în G. Popa-Liseanu, *Izvoarele istoriei românilor*, VII, București, 1935, p. 73.

împotriva puterii mongole rivale, Ilhanatul iranian.¹ În punctele controlate de Bizanț, între care la loc de frunte se afla prosperul centru comercial de la Vicina – sediu al unei mitropolii în dependență de Patriarhia din Constantinopol – și-au desfășurat activitatea și genovezii, în cadrul tratatului încheiat în martie 1261 cu împăratul bizantin, tratat în virtutea căruia și-au rezervat un loc privilegiat în comerțul pontic.²

La mijlocul secolului următor scena politică apare considerabil modificată. Tătarii Hoardei de Aur și bizantinii dispar ca factor de comandă lăsând locul unor forțe noi. Cadrul geopolitic reînnoit a fost rezultatul unor puternice înfruntări de interese comerciale și strategice și a fost determinat timp de un alt secol de aceste interese.

Principala trăsătură a noii situații create la Dunărea maritimă a fost rezultatul involuției teritoriale a Hoardei de Aur sub loviturile convergente dacă nu chiar coordonate ale regatelor polon și ungar din direcția Europei Centrale și ale genovezilor din bazinul pontic. Inaugurată în cursul celui de al cincilea deceniu al secolului al XIV-lea în teritoriile est-carpătice, la nord în cnezatele Halici și Volhinia, în sud în spațiul viitorului principat al Moldovei, ofensiva celor două regate catolice a respins în decurs de câțiva ani spre răsărit aria de dominație și hegemonie a Hoardei de Aur până spre țărmul mării. În ciuda unor reveniri și contraofensive tătare, acest spațiu a fost definitiv pierdut de Hoarda de Aur și integrat în aria de hegemonie a puterilor din Europa Centrală.³

Scena lăsată liberă de foștii ei ocupanți în nord-vestul bazinului pontic – Hoarda de Aur și Bizanțul – a fost firește ocupată de cei care i-au izgonit. La gurile Dunării s-au instalat ferm genovezii; în conflict armat cu Hoarda de Aur, care în două rânduri a încercat zadarnic să le smulgă cetatea de la Caffa în Crimeea în 1344 și 1345, genovezii au acaparat rând pe rând principalele așezări de pe țărmul estic și vestic al Crimeei izolându-i în fapt pe tătari de contactul, direct sau prin interpuși, cu marea. În conflict cu bizantinii, care au încercat să recupereze, în contextul presupus a le fi avantajos al conflictului genovezo-tătar, pozițiile comerciale uzurpate de negustorii liguri, cei din urmă au ocupat între altele așezările cheie de la Licostomo și Chilia preluând direct

¹ V. Ciocîltan, *Mongolii și Marea Neagră în secolele XIII-XIV, Contribuția Cinghishanizilor la transformarea bazinului pontic în placă turnantă a comerțului euro-asiatic*, București, 1998, p.54-61.

² C. Manfroni, *Le relazioni fra Genova, l'Impero Bizantino e i Turchi*, „Atti della Società Ligure di Storia Patria“, 28,1898, 3, p. 706.

³ Ș. Papacostea, *Relațiile internaționale în Răsăritul și Sud-estul Europei în secolele XIV-XV*, în vol. *Geneza statului în Evul Mediu românesc*, București, 1999, p.254-257.

controlul asupra Gurilor Dunării.¹ O nouă fază a istoriei marelui fluviu european se deschidea ca urmare a acestor evoluții decisive.

Din interiorul continentului și-a manifestat din nou tendința de expansiune spre Marea Neagră Regatul Ungar al cărui rege, Ludovic de Anjou, s-a străduit din răspuțeri să-și introducă regatul în rețelele comerțului euroasiatic, aducătoare de mari profituri pentru negustori și nu mai puțin pentru vistieria regală. Marea Neagră, devenită acum locul principal de întâlnire al drumurilor comerciale care conectau Asia și Europa, s-a impus inevitabil în planul de expansiune al celui de al doilea rege angevin al Ungariei. Alt actor al scenei politice modificate în spațiul carpato-dunărean în urma refluxului puterii tătare, Țara Românească sub dinastia Nicolae Alexandru și Vladislav I, a stat în calea acestei ambiții a Regatului Ungar. Pe eșichierul politic al regiunii și-au mai manifestat prezența timp de câteva decenii două rămășițe vestice ale Hoardei de Aur : o stăpânire tătară la nordul Dunării, în Bugeac, „țara lui Demetrius princeps Tartarorum“ și principatul lui Balica și Dobrotici, la sudul fluviului, probabil resurgență a vechii autonomii a selciucizilor lui Izzedin Kaikavuz instalați în regiune de împăratul Mihail VIII Paleologul după restaurarea la Constantinopol a Imperiului Bizantin.

Noua configurație a puterilor la Dunărea maritimă, în raport cu funcția ei, a fost în principal urmare instalării genovezilor în calitate de dominatori la gurile fluviului și a puternicei activări a liniei comerciale care lega Marea Neagră cu Europa Centrală. În 1359, cel mai târziu, când autoritățile venețiene reclamau la Genova atitudinea genovezilor de la Licostomo care nu permiteau negustorilor Republicii Lagunelor să întreprindă pe cont propriu activități comerciale în localitate, controlul genovez asupra legăturii dintre fluviu și mare era fapt împlinit. Documentația produsă de această situație dezvăluie intensitatea pulsațiilor comerciale ale zonei în vremea hegemoniei genoveze în regiune²

Timp de câteva decenii, sub impulsul imprimat de intensa activitate a genovezilor, Chilia și Licostomo, așezări alăturate și funcțional interdependente, au dezvoltat din plin valențele comerciale ale gurilor Dunării.

¹ Idem, *De Vicina à Kilia. Byzantins et Génois aux Bouches du Danube au XIV-e siècle*, în vol., *La Mer Noire, carrefour des grandes routes intercontinentales, 1204-1453*, Bucurest, 2006, p.157-178.

² Principalele ediții de documente referitoare la dominația genoveză la gurile Dunării sunt datorate istoricilor genovezi Geo Pistarino, *Notai genovesi in Oltremare. Atti rogazi a Chilia da Antonio di Ponzò (1360-1361)*, Genova, 1971 și Giovanna Balbi – Silvana Raiteri, *Notai genovesi in Oltremare. Atti rogati a Caffa e a Licostomo (sec. XIV)*, Genova, 1973. Pentru interpretarea acestui însemnat material documentar, principala lucrare îi aparține lui O. Iliescu, *Chilia în veacul al XIV-lea*, în vol. *Sub semnul lui Clio*, Cluj, 1974, p. 284-291.

Funcția Chilieii era precumpănitor comercială în vreme ce așezării Licostomo, fortificație pe insula cu același nume, îi era rezervat un rost precumpănitor strategic-militar. Actele instrumentate de notarii genovezi în cele două centre dezvăluie o societate în febrilă activitate economică, desfășurată în condiții caracteristice nivelului general de dezvoltare al capitalismului incipient: lume de negustori, mai ales, angajați în negoțul cu cereale, cu miere și ceară, cu vin, sclavi și cu toate celelalte produse și mărfuri ale regiunii. Personajele care își fac apariția în contractele înregistrate de notari sunt în primul rând italieni – genovezi, desigur, dar și unii originari din Piacenza și Savona; pe lângă italieni, actele notariale semnalează prezența grecilor, activi de mult la Dunărea de Jos, a tătarilor, armenilor și a evreilor. Genovezii constituau neîndoiește o comunitate suficient de numeroasă pentru a justifica prezența la Chilia a unui *consul*, conducătorul comunității și autoritatea supremă în localitate. Meșteșugarii – brutari, morari, croitori, postăvari, fierari, cantaragii – apar și ei mai mult sau mai puțin incidental în actele genoveze de la Chilia. Comerțul înseamnă capital; când duceau lipsă de capital propriu, negustorii recurgeau la împrumut, fie de la omologii lor, fie de la bancherii din așezare. Poate cel mai semnificativ pentru intensitatea vieții economice la Chilia, încă din primii ani ai dominației genoveze, e faptul că în localitate funcționau concomitent patru bancheri, mai mult decât în principalul centru genovez pontic, Caffa, în aceiași vreme. Nu mai puțin instructivă, sub acest raport, e constatarea ariei largi a relațiilor comerciale ale Chilieii care acopereau cele mai multe centre comerciale ale bazinului pontic : Maurocastrum, Caffa, Lerici, Cembalo, Trapezunt, Chirisonda, Simisso, Constantinopol, Adrianopol, Mesembria, Ahtopol, Sozopol, Vicina. Firește, legătura cu Genova era un fapt continuu.

Afacerile presupun contracte, garanția legală a respectării clauzelor convențiilor. Înregistrarea scrisă a contractelor, în formele prevăzute de regulamentul în vigoare, presupune la rândul ei prezența unor notari, apți să redacteze – să „instrumenteze“ – actele, asocieri de capital, navlosiri, împrumuturi etc., potrivit normelor în vigoare. Prezența notarilor la Chilia și urmele scrise lăsate de ei – doar în parte păstrate sau descoperite – sunt alte indicii importante ale situării așezării la nivelul centrelor comerciale dezvoltate.

Chilia avea un debarcader unde acostau navele care încărcau produsele locale și le descărcau pe cele de import. Cele mai frecvent pomenite tipuri de nave sunt *lignum* – termen generic – și *ciguta*. Navele erau navigate de marinari și prezența lor în port anima neîndoiește viața cotidiană la Chilia.

Castrul Licostomo – *Castrum Licostomi* – se afla de pază pe insula cu același nume care supraveghea trecerea dinspre mare spre Dunăre și în sens invers. În fruntea castrului se afla un *gubernator insule Licostomi*, care dispunea de o garnizoană și de o galeră – *galea insule Licostomi*, foarte utilă

în conflictele cu unii potentăți locali, care nu se desemnaseră cu preluarea de către genovezi a controlului asupra gurilor Dunării. E atestată și funcția de *consul insule Licostomi*, dar foarte probabil cele două funcții erau reunite în mâinile aceleiași persoane, *consul insule et castru Licostomo*. Consulul avea o curte și personal auxiliar între care de cea mai mare utilitate, într-o ambianță pluri-etnică, era *torcimanul*, translatorul. Însemnătatea comunității catolice din așezare e atestată de existența unei biserici catolice cu hramul Sfântului Francisc.

La fel ca alte așezări genoveze importante, complexul Chilia-Licostomo a dispus de o unitate ponderală proprie – *pondus de Licostomo* – și de emisiuni monetare proprii, *asperi de Licostomo*, garanție a valorii lor de circulație, în raport cu alți aspri, cei bizantini de pildă, a căror valoare era în rapid declin.

Funcția comercială, probabil, cea mai însemnată a celor două așezări gemene nu apare însă în documentele genoveze. Ea a fost rezultatul deschiderii unui însemnat drum comercial între Europa Centrală și Marea Neagră în înșiși anii când s-au petrecut modificările geopolitice decisive mai sus amintite. În exploatarea acestei oportunități comerciale de mare anvergură s-au întâlnit, s-au înfruntat și în cele din urmă au cooperat două puteri: Regatul Ungar sub dinastia angevină și Țara Românească sub urmașii lui Basarab „Întemeietorul“.

Scurt timp după anul 1204 – anul înlăturării barajului bizantin de la Strâmtoarea Mării Negre de cavalerii Cruciadei a Patra puternic susținuți de venețieni -, Regatul Ungar și-a orientat privirile și elanul expansiv și în direcția bazinului pontic, destinat să devină, potrivit expresiei istoricului Gheorghe I. Brătianu, „placa turnantă a comerțului internațional“, mai exact a legăturilor comerciale euro-asiatice, principala axă a schimburilor de mărfuri. Cu concursul *Ordinului Cavalerilor Teutoni*, apoi după izgonirea acestuia, cu forțe proprii, Ungaria regilor arpadieni a reușit să atingă linia Dunării maritime sau măcar să se apropie de ea. Expresia politico-bisericească a acestei expansiuni a fost *episcopopia cumană*, coridor teritorial care tindea să unească sud-estul Transilvaniei și zona de curbură a Carpaților cu Marea Neagră. Marea invazie mongolă din 1241-1242 a pus capăt acestei încercări timpurii a Regatului Ungar de a se împărtăși din avantajele însemnate ale participării la comerțul pontic. Încercarea avea să fie reluată, cu mai mult succes, un secol mai târziu sub regii angevini. Respingerea spre răsărit a dominației mongole în deceniul al cincilea al secolului al XIV-lea, în timpul domniei regelui Ludovic I, a reactualizat posibilitatea refacerii coridorului dintre Transilvania și Marea Neagră, perspectivă căreia regatul Sfântului Ștefan i-a dat corp prin înființarea *episcopiei Milcoviei*, suprapusă teritorial dispărutei episcopii cumane. Înfruntarea ungaro-tătară care a dus la acest rezultat a coincis cronologic cu cea genovezo-tătară în Crimeea și pe tot

țărml nordic și apusean al Mării Negre (anii 1343-1347). Inițial, poate simplă coincidență în timp, convergența genovezo-ungară avea să devină curând una dintre cele mai eficace alianțe de interese comerciale, consacrată prin tratate și prin acțiuni militare comune. Una dintre manifestările cele mai însemnate ale cooperării pe plan comercial a celor două puteri a fost deschiderea unei însemnate artere comerciale proiectată pentru a aproviziona pe această cale Europa Centrală cu produsele orientale mult prețuite și căutate în lumea creștină. În 1358, regele Ludovic, hotărât să pună în aplicare marele proiect conceput în cooperare cu genovezii, a acordat negustorilor orașului Brașov, destinat să devină veriga principală a legăturii între Marea Neagră și Europa Centrală, dreptul de liberă circulație până la malul Dunării, între râurile Ialomița și Siret¹. Actul de suveranitate unilateral al regelui Ungariei, destinat să asigure legătura directă a negustorilor brașoveni cu genovezii din Chilia-Licostomo, a fost deîndată înfruntat de altă putere care revendica dreptul de a participa la beneficiile acestei inițiative comerciale de mare amploare: Țara Românească. La rândul ei, această reacție a determinat însemnate ajustări ale spațiului anterior dominat sau controlat hegemonic de Hoarda de Aur.

În 1359, Patriarhia din Constantinopol a recunoscut *marelui voievod* Nicolae Alexandru titlul de *domn (avthentis)* și a acceptat instituirea mitropoliei Țării Românești al cărei prim titular avea să devină fostul mitropolit al Vicinei, Iachint, cu localizare neprecizată a scaunului mitropolitan. Oricum, din acest punct de vedere, evoluția a semnalizat o apropiere teritorială a țării primilor Basarabi, domni ai „întregii Ungrovlahii“ de zona Dunării de Jos. Legătura dintre conflictul teritorial-politic și teritorial-comercial care a opus Regatul Ungar și Țara Românească în vremea lui Ludovic de Anjou, de o parte, și Nicolae Alexandru, respectiv Vladislav I, de altă parte, se înțelege mult mai limpede la lumina deznodământului său în 1368 când cele două state au găsit o soluție de compromis. În acest an, mai exact la 20 ianuarie 1368, Vladislav I recunoștea locuitorilor Brașovului și ai Țării Bârsei dreptul de a circula cu mărfurile lor pe toate drumurile din Țara Românească în condiții vamale avantajoase; cele mai avantajoase condiții erau rezervate circulației oamenilor și a mărfurilor pe drumul care lega Transilvania cu Dunărea de Jos prin Câmpulung, *drumul Brăilei*, care avea să devină și principala legătură a orașului transilvan cu aria comerțului pontic. Regatul Ungar a reușit pe această cale să-și realizeze vechiul obiectiv de a stabili legătura comercială cu Marea Neagră, aflată atunci în stadiul cel mai înfloritor sub raportul funcției ei în relațiile comerciale intercontinentale, dar a fost silit să accepte rolul Țării

¹ Ș. Papacostea, *Începuturile politicii comerciale a Țării Românești și Moldovei (secolele XIV-XV). Drum și stat*, în vol. *Geneza statului în evul mediu românesc, Studii critice*, Ediție adăugită, București, 1999, p.166.

Românești de intermediar teritorial și vamal al acestei legături. După talasocrația genoveză și Regatul Ungar, Țara Românească reușise să se impună ca al treilea părtaș la desfacerea moștenirii tătare – fosta arie de dominație și hegemonie a Hoardei de Aur – în zona danubiano-pontică; cu imensul avantaj de a participa la beneficiile rezultate din exploatarea drumului comercial care lega gurile Dunării cu Europa Centrală, puternic activată de cooperarea dintre genovezii din Chilia-Licostomo și regalitatea ungară. Ceea ce nu înseamnă că regele Ungariei nu a încercat să caute și alte căi de contact cu genovezii din Marea Neagră, pe drumuri care nu se aflau sub puterea domnilor Țării Românești, fără succes durabil însă. *Drumul Brăilei*, astfel cum a fost constituit prin acordul înscris în privilegiul din 1368 al lui Vladislav, a rămas până târziu calea cea mai sigură de legătură între negustorii brașoveni și aria comerțului pontic.

Destrămarea hegemoniei Hoardei de Aur a lăsat să subsiste un timp în teritoriile apusene dominate până în vremea marelui reflux două entități politice, una la nordul Dunării, cealaltă la sudul fluviului. Cea dintâi e amintită de un singur document, un privilegiu acordat de regele Ludovic al Ungariei în favoarea negustorilor brașoveni, ale căror legături cu Marea Neagră se străduia din răspuțeri să le consolideze. La 22 iunie 1368, regele Ungariei acorda scutire de vamă – *tricesima* – „pe care obișnuiau să o plătească negustorii domnului Dimitrie principele tătarilor în regatul nostru“, pentru ca, la rândul lor, să poată circula „*liber și în siguranță fără plata vreunei tricesime*“ în „*țara aceluiași domn Dimitrie*“. Inițiativa regelui Ungariei, nouă mărturie a interesului său constant pentru a asigura legătura comercială a țării sale cu bazinul pontic, aduce la nivelul evidenței documentare supraviețuirea unei realități politice tătarești, fragment salvat pentru scurtă vreme din dezastrul suferit de Hoarda de Aur la mijlocul secolului al XIV-lea. *Principatul* lui Dimitrie, nelocalizat de privilegiul regelui Ludovic, se afla neîndoielnic între Prut și Nistru și, poate, exercita un control direct sau indirect asupra însemnatului centru comercial de pe limanul Nistrului, Maurocastrum, Moncastro sau Cetatea Albă. Sigur este, potrivit documentului regal, că acest *principat* desfășura o activitate comercială intensă, de vreme ce negustorii săi ajungeau cu mărfurile lor în teritoriile aflate în dependența regatului ungar.¹ Emisiunile monetare de la Orheiul tătareesc din a doua jumătate a secolului al XIV-lea confirmă persistența în regiune a unei formațiuni politice tătare. Altă dovadă în același sens e atestarea în documentele Chilieii genoveze a prezenței unei căpetenii militare din regiune, un *millenarius*, comandantul unei unități de o mie de ostași, implicat într-o

¹ G. Brătianu, *Demetrius, princeps Tartarorum*, „Revue des Etudes Roumaines“, 9-10, 1965, p. 39-46.

tranzacție de vânzare de sclavi. Dispariția acestei formațiuni politice tătare s-a petrecut foarte probabil o dată cu expansiunea Moldovei până la *Marea cea Mare* (Marea Neagră) în zilele lui Petru I sau Roman I, în a cărei titulatură e înscrisă această extindere teritorială. În 1386, când o solie a genovezilor din Caffa, aflați în conflict cu tătarii, se îndrepta spre curtea domnului Moldovei, Petru I, trecând prin Moncastro, cetatea de la limanul Nistrului sigur nu se mai afla sub control tătar. Dispărea astfel ultima rămășiță a Hoardei de Aur în spațiul carpato-dunărean, țara lui Dimitrie *principele tătarilor*.

Tot de sub dominația Hoardei de Aur, a cărei întindere maximă în latitudine, potrivit unui document papal era în 1313 „de la Sarai până la Varna“ în Bulgaria, s-a desprins și *despotatul* lui Balica și Dobrotici, căpetenii a căror origine și rost pe țărmul occidental al bazinului pontic a fost și continuă să fie controversată. Foarte probabilă ni se pare ipoteza potrivit căreia dinaștii dobrogeni derivau din turcii selciucizi instalați în regiune de împăratul Mihail VIII al Bizanțului în cadrul efortului său de restaurație teritorială după revenirea sa la Constantinopol în 1261.¹

Puternica atracție exercitată de gurile Dunării și în general de țărmul nord-vest pontic în vremea când Marea Neagră tindea să devină „un lac genovez“, potrivit formulei lui Nicolae Iorga, a adus în competiție pentru participarea la comerțul pontic și a altor două puteri din aria central-răsăriteană a Europei: Regatul Polon și Moldova. Expansiunea Poloniei, puternic consolidată în urma creierii Uniunii Polono-Lituaniene în 1386, s-a orientat firesc spre Marea Neagră, cu care legătura s-a fixat în cele din urmă prin mijlocirea Moldovei, care, ca și Țara Românească în raport cu Ungaria, s-a impus ca intermediar teritorial al legăturii dintre regatul Polon și Marea Neagră. Încorporarea teritoriului dintre Prut și Nistru, în sudul a ceea ce avea să se numească Basarabia, în jurul anului 1386, prin eliminarea ultimei rămășițe politice tătare din regiune, a introdus Moldova, și prin intermediul raporturilor de suzeranitate-vasalitate statornicite în 1387, și Polonia în competiția Europei centrale pentru comerțul pontic, cu capetele de linie de la Cetatea Albă – Maurocastrum, Moncastro – și, intermitent, și de la Chilia-Licostomo, toate controlate comercial de genovezi. Concurența ungaro-polonă și, respectiv, cea dintre Țara Românească și Moldova pentru comerțul pontic și pentru controlul drumurilor care legau Europa Centrală și Marea Neagră au constituit una dintre trăsăturile dominante ale cadrului geopolitic al regiunii până în a doua jumătate a secolului al XV-lea, când un nou factor, puterea otomană instalată

¹ În legătură cu această formațiune politică mult controversată și a cărei origine nu e încă rezolvată, v. G.D. Balascefi, *Împăratul Mihail VIII Paleologul și statul Oguzilor pe țărmul Mării Negre*, Iași, 1940 (Universitatea din Iași, Institutul de Istorie Generală).

pe linia Dunării de Jos a introdus un nou element, decisiv, în jocul puterilor din regiune.

În rezumat: echilibrul instaurat în bazinul pontic în urma mării invazii tătare din 1241-1242 și a restaurației bizantine la Constantinopol, echilibru întemeiat pe cooperarea între Hoarda de Aur, care domina stepa nord-pontică și întregul spațiu carpato-dunărean, de o parte, și puterea bizantină restaurată la Strâmțori în 1261, cu concurs gemovez, de altă parte, a fost înlocuit un secol mai târziu de o nouă constelație de forțe. Produs al involuției puterii Hoardei de Aur, supusă concomitent presiunii genovezilor din Marea Neagră, deveniți putere hegemonică în regiune și a regatelor ungar și polon în expansiune spre bazinul pontic, cu cooperarea și prin mijlocirea Țării Românești și Moldovei, iar la Strâmțori a transferului hegemoniei de la Bizanț la talasocrația genoveză, noua structură a relațiilor internaționale a modificat radical și situația la Dunărea de Jos. Pe tot țărmul nord-vest pontic, inclusiv la gurile Dunării, controlul a fost asumat durabil de genovezi, care au exploatat masiv marile drumuri comerciale deschise spre Europa Centrală prin teritoriul Țării Românești și al Moldovei. Din direcția Europei Centrale și-au croit drum spre centrele principale ale țărmului mării, la capătul acestor drumuri, anume Chilia-Licostomo și Maurocastrum, puterile continentale în căutare de debușuri maritime și de mari profituri comerciale, Ungaria, Polonia, Țara Românească și Moldova. Instaurată la mijlocul secolului al XIV-lea, noua structură a relațiilor internaționale la Dunărea maritimă a durat timp de mai bine de un secol până când, un nou factor major al relațiilor internaționale, Imperiul Otoman, a dat naștere unei noi constelații de puteri în regiune.